

Ost Politic στα Βαλκάνια

Η πολιτική του μπλοκ των επιταγών στις... νέες συνθήκες

«Δεν μπορεί λοιπόν ένας γνωστικός ηγεμόνας να κρατάει το λόγο του, άμα η τήρηση τούτη του γυρίζει ενάντια και άμα έχουνε λείψει οι λόγοι που τον κάμανε να υποσχεθεί. Κι αν ήσαν όλοι οι άνθρωποι καλοί, δεν θα 'ταν καλή ούτε και τούτη η συνταγή· επειδή όμως είναι κακοί και δεν θα βαστούσανε απέναντί σου το λόγο τους, γι' αυτό κι εσύ δεν είσαι υποχρεωμένος να βαστήξεις απέναντί τους το δικό σου.»

Ν. Μακιαβέλλι, *Ο Ηγεμόνας*, XVIII. Πώς πρέπει να κρατάνε οι ηγεμόνες το λόγο τους.¹

Η θέση της γερμανικής διπλωματίας στο Γιουγκοσλαβικό πρόβλημα είναι το «παιδί» της γερμανικής ένωσης. Το πρώτο χειροπιαστό αποτέλεσμα της νέας γερμανικής πολιτικής στον κόσμο μετά ένα διστακτικό «πραύλισμα» κατά τη διάρκεια του πολέμου στον Κόλπο. Σ' αυτό συμφωνούν οι επικριτές και οι υποστηρικτές αυτής της πολιτικής. Εκείνοι που θεωρούν ότι βρισκόμαστε απλώς μπροστά στο «4ο Ράιχ» επιδεικνύοντας μια πρωτοφανή άγνοια της νέας μεταπολεμικής γερμανικής πραγματικότητας αλλά και των αναγκών και των περιοχών επιλογής της επέκτασης του γερμανικού κεφαλαίου. Αλλά και εκείνοι που αναζητούν στη γερμανική πολιτική για τη Γιουγκοσλαβία την αλλαγή και τη συνέχεια της γερμανικής εξωτερικής πολιτικής με βάση τις ανάγκες της γερμανικής οικονομίας μετά τις 3 Οκτωβρίου 1990 (ημέρα της γερμανικής ενότητας).

Προλεγόμενα

Στις συνθήκες της περιορισμένης «εθνικής κυριαρχίας» ή «εξωτερική πολιτική του μάρκου», αυτό που στη Γερμανία ονομάστηκε «*διπλωματία του μπλοκ των επιταγών*» (checkbuch diplomatie) ήταν η μοναδική διέξοδος για ένα δυναμικό κεφάλαιο που αναζητά διαρκώς νέες αγορές και μια χώρα όπου παραδοσιακά το δυνατό σημείο στην εξωτερική της πολιτική εκδηλωνόταν στην εκμετάλλευση της θέσης της χώρας στη μέση της Ευ-

ρόπης. Όποιος προσέξει τη γερμανική εξωτερική πολιτική των χρόνων του '50 και του '60, την Realpolitik του Βίλλυ Μπραντ και την πολιτική του Χ.Ν. Γκένσερ στο υπουργείο Εξωτερικών τα τελευταία 18 χρόνια στις κυβερνήσεις Σμιτ και Κολ διακρίνει αμέσως αυτό το στοιχείο: Είτε στην πολιτική των κυρώσεων στον τομέα του εμπορίου (embargo) τα χρόνια της διοίκησης Reagan στις ΗΠΑ, είτε στα χρόνια της καμπάνιας για τα ανθρώπινα δικαιώματα μετά το Ελσίνκι, ακόμα και στην υλοποίηση της «διπλής απόφασης» του NATO (1979) οι Γερμανοί χωρίς να αποστασιοποιούνται από το δόγμα της «Αλληλεγγύης της Δύσης» ακολουθούσαν πάντα το δικό τους δρόμο. Αυτός συνίστατο:

* Στην στρατηγική σημασία της επιλογής του Αντενάουερ για τη συμμαχία με τη Γαλλία, επιλογή που δεν έμενε πάντα χωρίς πονοκεφάλους, για τις γερμανικές κυβερνήσεις εξ αιτίας των γαλλικών «βέτο» στην πολιτική της ασφάλειας και της άμυνας.²

* Στην ισορροπία ανάμεσα στην ανάγκη της εφαρμογής των κοινών αποφάσεων της συμμαχίας στα πλαίσια της NATOϊκής νομιμότητας και των περιορισμένων αλλά διαρκώς αυξανόμενων δυνατοτήτων άσκησης μιας αυτόνομης γερμανικής πολιτικής που δημιουργήθηκαν την εποχή της Ost-politik. «Καρδιά» αυτής της πολιτικής ήταν η γερμανο-γερμανική σχέση ως το 1989.³

«...Τα κίνητρα της ηγεσίας Μπρέζνιεφ να ακολουθήσει το δρόμο της Ost-politik του Μπραντ, ήταν *εν μέρει* οικονομικής φύσης. (Σ.σ. Η υπογράμμιση του συντάκτη). Για μας αντίθετα το εμπόριο με την Ανατολή και τα δάνεια στην Ανατολή *είχαν πολιτικό ενδιαφέρον*. (Σ.σ. Οι υπογραμμίσεις δικές μας)... Το Μάιο του 1974 παρέθεσα το πρόγραμμα της πρώτης μου κυβέρνησης υπό το σύνθημα «Συνέχεια και συγκέντρωση». Ήταν ένα σήμα προς την Ανατολή ότι δεν θα υπάρξει αλλαγή στη γερμανική εξωτερική πολιτική. Ταυτόχρονα υπαινισσόμασταν ότι η κυβέρνηση Σμιτ / Γκένσερ θα συγκέντρωνε τα οικονομικά μέσα της στις σημαντικότερες χορηγήσεις. Ήμουν έτοιμος να ανταποκριθώ στις επιθυμίες για οικονομική ενίσχυση των ανατολικών γειτόνων μας κατά το μέτρο των δυνατοτήτων μας, *αλλά στα πλαίσια χειροπιαστών ανταλλαγμάτων και όχι ενός γενικού και αφηρημένου στην προοπτική του τρόπου καλής συμπεριφοράς*... Ο Αντενάουερ είχε αρχίσει να «παίρνει» το φόβο των Γερμανών από τους ανθρώπους στην Ευρώπη. Ο Μπραντ ανέλαβε το δύσκολο άλλο μισό αυτής της αποστολής: Να πετύχει το ίδιο έναντι των ανθρώπων της Α. Ευρώπης...»⁴

Η προγραμματική αυτή διακήρυξη του πιο αθόρυβου αλλά ίσως —άδικα— λιγότερο συζητημένου Γερμανού καγκελάριου Σμιτ αποτυπώνει ακριβώς το θεμέλιο της γερμανικής εξωτερικής πολιτικής έναντι της Α. Ευρώπης τη δεκαεπενταετία 1974-89.

Η γερμανο-γιουγκοσλαβική σχέση

Η πολιτική της Γερμανίας έναντι της Γιουγκοσλαβικής Ομοσπονδίας μέχρι το 1989 προσανατολίζεται σταθερά στη διατήρηση του ενιαίου της χώρας. Μια σημείωση στο ημερολόγιο του συμβούλου του καγκελάριου σε θέματα εξωτερικής πολιτικής Χορστ Τέλτσικ στις 14 Αυγούστου 1990 δείχνει ότι η Γερμανία ως εκείνη την ημερομηνία τουλάχιστον δεν είχε επεξεργαστεί μια πολιτική «διπλής προσέγγισης» (Κέντρο-Δημοκρατίας) της Γιουγκοσλαβίας.⁵ Οι υποστηρικτές της «διπλής προσέγγισης» όπως ο Τέλτσικ, που δρουν εν αγνοία του γερμανικού υπουργείου Εξωτερικών, φτάνουν στις επεξεργασίες τους ως το μοντέλο της Συνομοσπονδίας Ανεξάρτητων Κρατών.⁶

Η πρώτη εισήγηση για «διπλή προσέγγιση» κατατίθεται στο Γερμανό υπουργό Εξω-

τερικών μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Σλοβενίας, μια εβδομάδα μετά την υιοθέτηση από τον Χ.Ν. Γκένσερ στο Βερολίνο (κατά την πρώτη σύνοδο των υπουργών Εξωτερικών των χωρών-μελών της ΔΑΣΕ) της ανακοίνωσης του τελευταίου Γιουγκοσλάβου υπουργού Εξωτερικών Μπουντιμίρ Λόντσαρ.⁷

Οι αιτίες της στάσης αυτής της γερμανικής εξωτερικής πολιτικής είναι:

* Τα οικονομικά συμφέροντα και οι οργανωμένοι φορείς τους εκφράζονται επανειλημμένα υπέρ της υποστήριξης του ενιαίου της χώρας.⁸ Δημόσια παίρνουν θέση κατά βημάτων της γερμανικής κυβέρνησης προς την κατεύθυνση της ακύρωσης της διμερούς μεταφορικής συμφωνίας.⁹ Είναι αντίθετοι στην επιβολή εμπάργκο κατά της Σερβίας, του μεγαλύτερου εμπορικού εταίρου της Γερμανίας στην Ομοσπονδία.

* Η κοινοτική πολιτική. Στην ανεπίσημη συνάντηση των υπουργών Εξωτερικών των 12 στη Δρέσδη (3 Ιουνίου 1991) επιβεβαιώνεται η κοινή στάση των 12 (Σ.σ. που είναι όλοι μαζί «εκτός τόπου και χρόνου» σε ό,τι αφορά τις εξελίξεις στη Γιουγκοσλαβία). Μετά τη συνάντηση ο Χ.Ν. Γκένσερ και ο Λουξεμβούργιος πρόεδρος Ζ. Πόος, ανακοινώνουν στους δημοσιογράφους ότι «η Γιουγκοσλαβία μπορεί ακόμα να σωθεί».

Στη φάση που θα ολοκληρωθεί με τη συμφωνία του Μπριόνι (9-7-91) η Γερμανία παίζει, σ' αντίθεση π.χ. με την Αυστρία, έναν ασήμαντο ρόλο. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο πρώτος Γερμανός πολιτικός που βλέπει μια «λύση» στο γιουγκοσλαβικό πρόβλημα στην απόσχιση της Σλοβενίας και μια νέα Συνομοσπονδία Ανεξαρτήτων Κρατών από τις υπόλοιπες Δημοκρατίες είναι στις 20 Μαΐου μετά από ένα ταξίδι στη Λουμπλιάνα και τη Βιέννη ο Βίλλυ Μπραντ.¹⁰

Αλλά η φάση αυτή είναι σημαντική διότι ωρμάζει η αλλαγή της στάσης της Γερμανίας, ο προσανατολισμός της αρχικά στη «διπλή προσέγγιση» ως το Σεπτέμβριο και στη συνέχεια στην υποστήριξη της απόσχισης της Κροατίας.

Ενδιαφέρον είναι να εξετάσει κανείς πώς προέκυψε αυτή η αλλαγή, ποιοι παράγοντες οδήγησαν στη διαμόρφωση της νέας γερμανικής πολιτικής στα Βαλκάνια.

Το γερμανικό δίλημμα

Την τρίτη μέρα των συγκρούσεων στη Σλοβενία η παραδοσιακή «Φραγκφούρτερ Αλγκεμάινε Τσάιτουνγκ» επιτίθεται κατά του Γερμανού υπουργού Εξωτερικών Χ.Ν. Γκένσερ κατηγορώντας για μια πολιτική «ίσης απόστασης» στον εμφύλιο πόλεμο της Γιουγκοσλαβίας «ανάμεσα στους καθολικούς Κροάτες και Σλοβένιους και τους ορθόδοξους Σέρβους, ανάμεσα στη δημοκρατία και τον κομμουνισμό».¹¹

Παράλληλα εντείνονται οι επικρίσεις του μεγαλύτερου κυβερνώντος κόμματος της Γερμανίας (Χριστιανοδημοκράτες) στην πολιτική του Γκένσερ. Η Βαυαρία, το γερμανικό κράτος με τους μεγαλύτερους δεσμούς με τη Σλοβενία και την Κροατία χαρακτηρίζει πολιτική «χωρίς πλαίσιο» τη γερμανική εξωτερική πολιτική στη Γιουγκοσλαβία. Μέσω των υπουργών της στην κυβέρνηση Κολ, η βαυαρική παράταξη των χριστιανοκοινωνιστών επιτίθεται στη γερμανική εξωτερική πολιτική. Στο ίδιο μήκος κύματος βρίσκονται οι μεγάλες καθολικές επισκοπές της Γερμανίας. Αλλά αυτές είναι απλώς οι αφορμές της γερμανικής μεταστροφής.

Η αιτία

Με τη γερμανική ένωση και την αποκατάσταση της τυπικής κυριαρχίας της χώρας μεγάλωσε ο χώρος των κινήσεων της Γερμανίας. Η Γερμανία είναι μετά τη Ρωσία το μεγαλύτερο σε πληθυσμό και το *με διαφορά* πλουσιότερο κράτος της Ευρώπης. Είναι η μόνη χώρα με αναπτυσσόμενη σε ευρύτατα στρώματα την αντίληψη ότι η αφομοίωση των νέων δημοκρατιών της Ανατολικής Ευρώπης είναι το σοβαρότερο από τα πολιτικά καθήκοντα των πολιτικών ελίτ της Δύσης. «Αυτό δεν θα πρέπει εν ουδεμία περιπτώσει να σημαίνει την επιστροφή της Γερμανίας στον παλιό ρόλο του *ενδιάμεσου ανάμεσα* στην Ανατολή και τη Δύση. Η Γερμανία πρέπει να παραμείνει η Ανατολή της Δύσης»¹² πιστεύει ο υπεύθυνος σε θέματα εξωτερικής πολιτικής της κοινοβουλευτικής ομάδας του Χριστιανοδημοκρατικού Κόμματος Καρλ Λάμμερς.

Οι σκέψεις του Λάμμερς που διατυπώνονται έξι μέρες πριν από τη μονομερή αναγνώριση της Σλοβενίας και της Κροατίας στις 16 Δεκεμβρίου του 1991 στα πλαίσια του συνεδρίου του κόμματός του έχουν μια ιδιαίτερη σημασία. Ο συντάκτης του κειμένου αποτελεί τον σημαντικότερο «αμφισβητία» της εξωτερικής πολιτικής του Χ.Ν. Γκένσερ. Μετά από μια 30ετία απουσίας τους από το επιτελείο της διεύθυνσης της γερμανικής διπλωματίας οι Χριστιανοδημοκράτες θέλουν τώρα να κατευθύνουν εκείνοι και όχι το μικρό κόμμα των Ελευθέρων Δημοκρατών, την εξωτερική πολιτική της χώρας τους.¹³

Για τον Λάμμερς «η γερμανική εξωτερική πολιτική έχει γίνει πολύ δυσκολότερη». Η Ομοσπονδιακή Γερμανία δεν έχει γίνει απλώς μεγαλύτερη αλλά ακόμα προσκρούει όλο και πιο έντονα στα όρια της ιστορίας και στην αυξημένη προσοχή των γειτονικών της χωρών.

Ο Λάμμερς συνοψίζει τις ευκαιρίες και τους κινδύνους της νέας κατάστασης για τη γερμανική εξωτερική πολιτική.

* Στον περιορισμό του αμερικανικού ρόλου στην Ευρώπη με κίνδυνο μιας «επανεθνικοποίησης (Re-Nationalisierung) της γερμανικής εξωτερικής πολιτικής».

* Στο ότι η Γερμανία, εξ αιτίας της ιστορίας των τελευταίων πέντε δεκαετιών, «θεωρεί —όχι μόνο γεωγραφικά— κοντινά της τα προβλήματα των νέων Δημοκρατιών». Αν όμως μείνει μόνη της στην αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων τότε είναι επικίνδυνο, σύμφωνα με τον Λάμμερς, να επιβεβαιωθούν οι προφητείες των φίλων της Γερμανίας όπως είχαν εκφραστεί πριν από τη γερμανική ένωση: «Η Γερμανία θα δίνει περισσότερα απ' όσα επιτρέπουν οι δυνάμεις της όχι μόνο οικονομικά, αλλά και πολιτικά. Έτσι δεν θα μπορεί να ανταποκριθεί πολιτικά και οικονομικά στην Ένωση της Δυτικής Ευρώπης... Εδώ βρίσκεται ο κίνδυνος: Να μείνει στάσιμη η διαδικασία ένωσης της Δ. Ευρώπης... Η Δ. Ευρώπη, δεν θα μπορεί να ανταποκριθεί στο ρόλο του *πυρήνα* σαν *προϋπόθεση μιας πανευρωπαϊκής ολοκλήρωσης...*»

* Με αυτό τον τρόπο «η Γερμανία θα βρισκόταν και πάλι στο κέντρο παλαιών αντιθέσεων που επανεκδηλώνονται και στις οποίες θα προστεθούν η αντίθεση ανάμεσα στην ευημερία και τη φτώχεια. Η Γερμανία που δεν θα ήθελε να αντιλαμβάνεται εαυτήν «ως ένα έθνος, που χτυπιέται από τον ένα στον άλλο», αλλά σαν μια ενότητα «και με τον ένα και με τον άλλο θα απωθηθεί από τον παλιό προβληματικό ρόλο του ενδιάμεσου. Οι συνέπειες και για την ίδια και για την Ευρώπη θα είναι δραματικές».

Ο Λάμμερς όπως και άλλοι πολιτικοί που ανδράθηκαν στον αστερισμό της σχέσης ΟΔΓ - ΗΠΑ - Γαλλία πιστεύει ότι δεν «υπάρχει χώρος υλοποίησης των εθνικών συμφερόντων της Γερμανίας έξω από τις διαδικασίες υλοποίησης των κοινοτικών συμφερό-

ντων». Αυτές οι σκέψεις συνοδεύονται από μια έντονη πολιτική συζήτηση στη Γερμανία για το νέο διεθνή ρόλο της χώρας.

* Την ανάγκη συμμετοχής των γερμανικών στρατευμάτων σε δυνάμεις του ΟΗΕ («κιανόκρανου») όπως υποστηρίζουν κυβέρνηση και αντιπολίτευση. Η κυβέρνηση (Χριστιανοδημοκράτες, Χριστιανοκοινωνιστές, Ελεύθεροι Δημοκράτες) υποστηρίζει την ανάγκη *συμμετοχής γερμανικών στρατευμάτων και σε μια Ευρωπαϊκή Δύναμη* αλλά για την τροποποίηση του Συντάγματος χρειάζονται οι ψήφοι των σοσιαλδημοκρατών.

* Την πρόταση του Βίλλυ Μπραντ για τη διεκδίκηση από τη Γερμανία μιας *μόνιμης έδρας στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ*.

* Τις βολές κατά του επικεφαλής της γερμανικής διπλωματίας για την έλλειψη γερμανικής συμμετοχής στον πόλεμο του Κόλπου. Τότε έγινε λόγος για αδυναμία του επικεφαλής της γερμανικής διπλωματίας να ανταποκριθεί στο ρόλο της μεγαλύτερης ενιαίας χώρας. Επί εβδομάδες, ο υπουργός Εξωτερικών παλινδρομούσε μεταξύ των χωρών της Μέσης Ανατολής σε μια προσπάθεια να αποδείξει ότι υπάρχει μια τέτοια πολιτική. Μια δεύτερη πολιτική «ήττα» του Γκένσερ σαν κι εκείνη του πρώτου τριμήνου του '91 και μάλιστα στο προνομιακό πεδίο άσκησης της γερμανικής εξωτερικής πολιτικής, την Α. Ευρώπη, θα σήμαινε πιθανόν, ένα χρόνο μετά τη γερμανική ένωση, το τέλος του Γκένσερ στο πόστο του επικεφαλής της γερμανικής διπλωματίας. Οι αντιπαραθέσεις για το θέμα αυτό έπαιξαν —όσο κι αν αυτό φαίνεται περιέργο— ένα αποφασιστικό ρόλο στη φυγή της γερμανικής ηγεσίας «προς τα εμπρός», μια «φυγή» χωρίς σχέδιο, χωρίς προγραμματισμό προς την αναγνώριση των Γιουγκοσλαβικών Δημοκρατιών.

Η γερμανική «στροφή» ήταν περισσότερο η απεγνωσμένη προσπάθεια «επαναπροσδιορισμού» μιας εξωτερικής πολιτικής στην Ευρώπη στις πολύπλοκες συνθήκες της εσωτερικής πολιτικής συζήτησης για την έκφραση και προς τα έξω της νέας θέσης της Γερμανίας στον κόσμο.

Η κοινή γνώμη

Σ' αντίθεση με τη θέση της γερμανικής κοινής γνώμης κατά τον πόλεμο στον Κόλπο, ο πόλεμος στη Γιουγκοσλαβία δημιούργησε όσο κανένα άλλο θέμα μια χωρίς προηγούμενο *ομοφωνία* στη γερμανική κοινωνία.

Οι πρώτες εικόνες του πολέμου των «3 ημερών στη Σλοβενία» στη γερμανική τηλεόραση άρκεσαν για να «κινητοποιήσουν» το συλλογικό αντανάκλαστικό των Γερμανών: «*Να μην ξαναγίνουν θύτες*». Η εκμετάλλευση αυτού του αντανάκλαστικού από τα πιο σημαντικά γερμανικά μέσα ενημέρωσης αλλά και το πραγματικό γεγονός ότι ο ομοσπονδιακός στρατός έγινε εργαλείο στα χέρια εκείνων των δυνάμεων της πολιτικής ηγεσίας της Γιουγκοσλαβίας που ήθελαν να διατηρήσουν την Ομοσπονδία εδραίωσε εύκολα ένα ισχυρό κοινωνικό ρεύμα υπέρ των Δημοκρατιών που αποσχίστηκαν: Με μια εβδομάδα καθυστέρηση στις 8 Ιουλίου το Spiegel μιλάει στο εξώφυλλό του «Για Τρόμο των Σέρβων - Φυλακή των Λαών Γιουγκοσλαβία».¹⁴ Έχει προηγηθεί ένας «ξεσηκωμός» της Βουλής κατά της κυβέρνησης που «αγκάλιασε» και τις τάξεις του κυβερνητικού συνασπισμού. Ο Γ.Γ. των Χριστιανοδημοκρατών, στενότερος συνεργάτης του καγκελαρίου Κολ στο κόμμα, Φόλκερ Ρίε, χαρακτηρίζει την πολιτική Γκένσερ «*γεμάτη λάθη και παραλείψεις*».¹⁵

Στο ίδιο μήκος κύματος κινούνται όλοι οι εκπρόσωποι των πολιτικών σχηματισμών: Ιδιαίτερα η αντιπολίτευση¹⁶ (SPD) αλλά και οι «Πράσινοι», οι δεξιοί «Χριστιανοκοινο-

νιστές» αλλά και οι ίδιοι οι Ελεύθεροι Δημοκράτες, του κόμματος του Χ.Ν. Γκένσερ. Περιθώρια για την υιοθέτηση διαφορετικών πολιτικών θέσεων στη Γερμανία δεν υπάρχουν:

Όταν τον Ιανουάριο του περασμένου χρόνου (1991) οι ειδικές δυνάμεις του σοβιετικού υπουργείου Εσωτερικών σκοτώνουν διαδηλωτές στο Βίλνιους και τη Ρίγα, η δημοτικότητα του Σοβιετικού ηγέτη Μ. Γκορμπατσώφ μειώνεται στο μισό στη Γερμανία (Σ.σ. Ο Γκορμπατσώφ παρέμεινε στο τελευταίο διάστημα της θητείας πιο δημοφιλής από όλους σχεδόν τους Γερμανούς πολιτικούς).¹⁷

Η γιουγκοσλαβική εξέλιξη κινητοποιεί σε ένα πρωτοφανή βαθμό το αντανακλαστικό του «μη θύτη» σε μια χώρα όπου το 40% θεωρεί το «στρατό σαν παρωχημένο θεσμό» και ζητά την κατάργησή της «γενικής στρατιωτικής θητείας».¹⁸

Ποια είναι τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της επανεκδήλωσης του γερμανικού ψυχολογικού στερεότυπου:

* Το γεγονός ότι οι επιτιθέμενοι στη Γιουγκοσλαβία είναι το κέντρο και ο αποσχισμένος το ομόσπονδο κράτος (περιφέρεια). Πολύ πιο εύκολα από τα κεντρικά οργανωμένα κράτη η συμπάθεια είναι με το μέρος του ομόσπονδου περιφερειακού κράτους.¹⁹ Τα στελέχη των κομμάτων που πιέζουν τις ηγεσίες για γρήγορες αποφάσεις υπέρ της ανεξαρτησίας της Σλοβενίας και της Κροατίας είναι τα στελέχη που συμμετέχουν σε τοπικές κυβερνήσεις και κοινοβούλια.

* Οι ιστορικοί δεσμοί της Γερμανίας με τους Κροάτες και λιγότερο με τους Σλοβένιους, τους οποίους θεωρούν Κεντροευρωπαίους.

* Η αριθμητική σχέση των Κροατών με τους υπόλοιπους Γιουγκοσλάβους στη Γερμανία. Οι Κροάτες είναι 600.000 σε σύνολο 700.000 Γιουγκοσλάβων μεταναστών στη Γερμανία.

* Με την επέμβαση του γιουγκοσλαβικού στρατού επιστρατεύεται και ένα ακόμα στοιχείο του στερεότυπου που καλλιεργήθηκε στο διάστημα 1961-1990. Ο στρατός είναι «κομμουνιστικός»²⁰ και υλοποιεί εκείνο που δεν θέλησαν να κάνουν οι Σοβιετικοί στην Α. Ευρώπη, ιδιαίτερα στην Α. Γερμανία.²¹

* Το γεγονός ότι οι Σέρβοι είναι πολιτιστικά και θρησκευτικά ξένοι με τους Γερμανούς σε αντίθεση με τους Σλοβένιους και τους Κροάτες.

Ο ρόλος των Εκκλησιών

Όπως και στον πόλεμο του Περσικού, έτσι και στην περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας, οι Εκκλησίες παίζουν ένα δικό τους ρόλο. Κατά της ηγεσίας της Σερβίας και της ορθόδοξης Εκκλησίας. Η Εκκλησία αυτή όπως και οι ορθόδοξες Εκκλησίες της Ανατολικής Ευρώπης (Ρωσία, Βουλγαρία, Ρουμανία) είναι «Εκκλησίες συνεργατών του ολοκληρωτικού καθεστώτος».²² Η ορθόδοξη Εκκλησία της Ρωσίας συναίνεσε στη δήμευση της παρουσίας της καθολικής Εκκλησίας «για να κερδίσει μερικά ακίνητα» γράφει ο Γιόχαν Γκέοργκ Ράισμυλλερ στις 14 Δεκεμβρίου στην «Φραγκφούρτερ Αλλγκεμείνε» επικρίνοντας τις ορθόδοξες Εκκλησίες για τη μη συμμετοχή τους στη διάσκεψη των καθολικών επισκόπων το Δεκέμβριο στη Ρώμη.²³

Για τις Εκκλησίες της Γερμανίας «οι αξιωματούχοι των ορθόδοξων Εκκλησιών είναι μέλη του καταπιεστικού μηχανισμού, συνεργάτες, ή αγορασμένοι από τις μυστικές υπηρεσίες. Η Ορθοδοξία είναι το κατ' εξοχήν πρότυπο της κρατικής Εκκλησίας. Οι ορθό-

δοξοί λειτουργοί θα πρέπει να δώσουν λόγο για τα εγκλήματα τους την εποχή του σταλινισμού». ²⁴ Η αντιπαράθεση σ' αυτούς τους τόνους που αφορά πάντως ορισμένα αλλά με επιρροή μέσα ενημέρωσης και καθολικούς επισκόπους έχει τις συνέπειές της και στη στάση της γερμανικής κοινής γνώμης έναντι της γιουγκοσλαβικής κρίσης. ²⁵

Αντίθετα, για την ευαγγελική Εκκλησία εκείνο που έχει μεγαλύτερη σημασία είναι η καταδίκη του πολέμου. Η καταδίκη της χρήσης των βαρέων όπλων και των καταστροφών του πολέμου.

Η πτώση του Βούκοβαρ και ο βομβαρδισμός του Ντουμπρόβνικ γίνεται ευκαιρία για μια ακόμα υπενθύμιση του «κεντροευρωπαϊκού χαρακτήρα των πολέμων αυτών». ²⁶

Ο ρόλος των Κροατών

Όσο και αν φαίνεται περίεργο οι Κροάτες έπαιξαν τον αποφασιστικό ρόλο, ώστε να διαμορφωθεί η τελική στάση της γερμανικής ηγεσίας στον εμφύλιο πόλεμο. Έναν εμφύλιο πόλεμο ο οποίος διεξάγεται κυρίως από Γιουγκοσλάβους μετανάστες στο εξωτερικό, δηλαδή ό,τι χειρότερο υπάρχει στη Γιουγκοσλαβία. Εκμεταλλευόμενοι τη λανθασμένη εξίσωση που «πλάσσαρε» στην κοινή γνώμη η γερμανική ηγεσία «αναγνώριση = ειρήνη» και αναγνώριση τόσο γρηγορότερα όσο πιο έντονες οι μάχες, οι Κροάτες προχώρησαν σε επανειλημμένες κλιμακώσεις των προκλήσεων και συμβολή στις παραβιάσεις της κατάπαυσης του πυρός με την ελπίδα ότι έτσι θα εξαναγκαστεί η Γερμανία ν' οδηγηθεί στην αναγνώριση.

Τη δεύτερη εβδομάδα του Νοεμβρίου η Γερμανία αιχμάλωτη αλληπάλληλων δημόσιων τοποθετήσεων υπέρ μιας αναγνώρισης των δύο γιουγκοσλαβικών δημοκρατιών ανακοίνωσε αμέσως μετά την πτώση του Βούκοβαρ ένα χρονοδιάγραμμα για την αναγνώριση των δύο Δημοκρατιών πριν από τα Χριστούγεννα. Λίγο αργότερα κατά τη δεύτερη επίσκεψη του Κροάτη Προέδρου Φράνιο Τούτσαν στη Βόννη, οι Γερμανοί διαβεβαίωσαν τον Κροάτη ηγέτη ότι «τουλάχιστον 7-8 χώρες της Κοινότητας θ' αναγνωρίσουν τη χώρα του». ²⁷

Μετά από το ταξίδι του Τούτσαν στη Γερμανία η κροατική εθνοφυλακή σε μία από τις λίγες —σύμφωνα με τις εκθέσεις των παρατηρητών της Κοινότητας— περιπτώσεις που «έσπασε» τις συμφωνίες κατάπαυσης του πυρός, προχώρησε σε γενική αντεπίθεση σ' όλο το φάσμα του μετώπου προφανώς για να «εκβιάσει» νέες «προσχωρήσεις» στο στρατόπεδο των χωρών που ήταν έτοιμες να αναγνωρίσουν τις γιουγκοσλαβικές Δημοκρατίες.

Αντίστροφη μέτρηση

Η εκπόνηση ενός χρονοδιαγράμματος αναγνώρισης «κρατήθηκε» αρχικά μεταξύ του Χ.Ν. Γκένσερ και των επικεφαλής των τομέων «εξωτερικής πολιτικής» των κομμάτων αλλά στη συνέχεια ο καγκελάριος ανακοίνωσε στη Βουλή σε συνεργασία με τον πρόεδρο των σοσιαλδημοκρατών Μπίορν Έγκχολμ ότι «η Σλοβενία και η Κροατία θα αναγνωριστούν από τη Γερμανία πριν από τα Χριστούγεννα». Στο σημείο αυτό η Γερμανία έσπασε τον «κοινοτικό δεσμό» και έθεσε την Κοινότητα μπροστά στο δίλημμα της αποδοχής ενός τελεσιγράφου, ή της αποδοχής της αναγνώρισης μονομερώς από τη Γερμανία. Η διάρρηξη του «κοινοτικού δεσμού» είναι η σοβαρότερη εξέλιξη στη γερμανική εξω-

τερική πολιτική μετά τη γερμανική ενότητα. Είναι όμως αυτό κάτι καινούριο; Ή μάλλον κάτι εντελώς καινούριο; Δεν είναι!

Μέσα στο Σεπτέμβριο η Γ.Σ. του ΟΗΕ και η συνάντηση της ΔΑΣΕ για την «ανθρώπινη διάσταση» αποκρυστάλλωσαν νέους κανόνες στις διεθνείς σχέσεις παντού γιατί όχι και στην Ευρώπη.

Η αρχή της μη ανάμειξης στις εσωτερικές υποθέσεις *αντικαταστάθηκε από την αρχή της ανάμειξης για την προστασία των μειονοτήτων και των ανθρώπινων δικαιωμάτων*. Ο σοσιαλδημοκράτης βουλευτής Φράιμοντ Ντούβε μέλος της επιτροπής εξωτερικών υποθέσεων της γερμανικής Βουλής έκανε ένα βήμα παραπάνω: Ζήτησε να αποκλείονται από τους διεθνείς οργανισμούς χώρες που δεν είναι σε θέση να εγγυηθούν τον πολιτικό έλεγχο στις Ένοπλες Δυνάμεις τους. Αφορμή η στάση του Ομοσπονδιακού Στρατού στη Γιουγκοσλαβία.²⁸

Η Γερμανία πρωταγωνίστησε στη διατύπωση παρόμοιων αρχών.²⁹ Ήδη από το Παρίσι οι επιτελείς του γερμανικού υπουργείου Εξωτερικών θεωρούσαν ότι η αρχή της μονιμότητας των συνόρων και της μη ανάμειξης «εξάντλησαν» την ισχύ τους στη συμβατική αποτίμηση των ειρηνικών επαναστάσεων του 1989 στην Α. Ευρώπη (Χάρτα Παρισιού).³⁰

Οι χώρες της Ευρώπης με κεντρική κρατική οργάνωση (Γαλλία, Ιταλία, Βρετανία) έδωσαν τη μάχη τους με τη Γερμανία στην αρχική φάση του γιουγκοσλαβικού πολέμου πάνω στο πεδίο του ποια αρχή έχει την προτεραιότητα: Η κυριαρχία των εθνών (αυτοδιάθεση) ή σεβασμός των υπαρχόντων συνόρων. Είναι ίσως άξιο ειρωνείας, αλλά την ώρα που τα ευρωπαϊκά κράτη με κεντρική οργάνωση έδιναν με γερμανικό σχολαστικισμό τη μάχη για τις αρχές, οι Γερμανοί άφηναν τον κόσμο και την οικονομία να «δουλεύει» γι' αυτούς.

Το ίδιο ισχύει και για τις ΗΠΑ. Μετά την επίσημη «διαβεβαίωση» των ΗΠΑ διά του προέδρου τους ότι δεν είναι διατεθειμένες να αναμειχθούν στη χρηματοδότηση των μεταρρυθμίσεων στην Α. Ευρώπη κατά τη διάρκεια της συνάντησης των επτά πλουσιότερων βιομηχανικών κρατών του κόσμου (Λονδίνο, Ιούλιος 1991) για τους Γερμανούς ήταν σαφές: *«Πληρώνουμε μπορούμε να καθορίσουμε!»*³¹ Από εκείνο το χρονικό σημείο «επιταχύνεται» η «αποχώρηση» των Αμερικάνων από την Κεντρική Ευρώπη. *Η Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη είναι ένας χώρος κενός και πρέπει να γεμίσει!*³²

Η προτεραιότητα της οικονομίας έναντι της πολιτικής στην εξωτερική πολιτική της Γερμανίας της δίνει τη δυνατότητα να αλλάζει εξαιρετικά *γρήγορα* θέσεις σ' ό,τι αφορά ιδιαίτερα τις σχέσεις Κέντρου-Περιφέρειας:

Αυτό συμβαίνει την Άνοιξη του '91 με τις Βαλτικές Χώρες, παρά τις δυσκολίες που είχε η Γερμανία να προκαλέσει τότε τον Γκορμπατσώφ.³³ Αυτό συμβαίνει με τις Γιουγκοσλαβικές Δημοκρατίες τον Ιούλιο. Επαναλαμβάνεται με μία υιοθέτηση πολιτικής «διπλής προσέγγισης» μετά το πραξικόπημα του Αυγούστου στην πρώην ΕΣΣΔ. Επιβεβαιώνεται με μία ταχύτατη προσέγγιση της Ουκρανίας και με την *ώθηση*³⁴ της Κοινότητας να αναγνωρίσει την Κοινοπολιτεία Ανεξαρτήτων Κρατών. Αντίθετα, στην περίπτωση της Σλοβακίας όπου οι Γερμανοί υπολογίζουν σε μια εξαιρετική αδυναμία των Σλοβάκων να επιβάλουν την απόσχιση, υποστηρίζουν τη διατήρηση της ενότητας της Τσεχοσλοβακίας.³⁵

Με την εκπόνηση ενός χρονοδιαγράμματος «αναγνώρισης» οι Γερμανοί οδηγούνται σε μια ασφυκτική από άπονη χρόνο κατάσταση παρά το γεγονός ότι στην αρχή αυτής της διαδρομής ο Γάλλος πρόεδρος Φρανσουά Μιττεράν διαβεβαιώνει τη Βόννη ότι η Γαλλία *«έχει εδώ και δεκαετίες διαφορετικούς συμμάχους απ' ό,τι η Γερμανία στα Βαλκάνια!»*³⁶

Και σ' αυτήν την περίπτωση η Γερμανία δεν έχει αποφασίσει να διαρρήξει «τον Κοινοτικό δεσμό». Ο καγκελάριος Κολ διαβεβαιώνει τα μέλη του υπουργικού συμβουλίου ότι η Γερμανία δεν θα προχωρήσει σε μία αναγνώριση των δύο Γιουγκοσλαβικών Δημοκρατιών χωρίς «την συναίνεση των μεγάλων χωρών της Κοινότητας». Σ' αυτές περιλαμβάνουν Γερμανοί διπλωμάτες «*οπωσδήποτε τη Γαλλία*», χωρίς την οποία είναι αδιανόητος ο *γερμανογαλλικός άξονας* για την υλοποίηση μιας κοινής εξωτερικής πολιτικής.

Την παραμονή της συνάντησης στο Μάαστριχτ, η Γερμανία, υποστηρίκτρια της μετατροπής της αρχής της ομοφωνίας σε μία ενισχυμένη πλειοψηφία, φαίνεται να είναι ικανοποιημένη και με μία «συνάντηση κορυφής χωρίς αποτέλεσμα».

Η κρίσιμη συνάντηση

Η συνάντηση των υπουργών Εξωτερικών των 12 στις Βρυξέλλες, πέντε μέρες μετά το Μάαστριχτ, είναι σε μεγάλο βαθμό προκαθορισμένη από τη συμφωνία Γαλλίας Γερμανίας στις 14 και 15 Δεκεμβρίου στο Παρίσι όπου καθορίστηκαν οι αρχές (κριτήρια) της αναγνώρισης νέων κρατών στην Ευρώπη. Είναι το τέλος της εποχής των συμβατικών αποτελεσμάτων της συνάντησης στο Ελσίνκι. Και η αρχή της εποχής της αλλαγής των συνόρων στην Ευρώπη με τις μειονότητες και για τις μειονότητες, όπου η μόνη προϋπόθεση είναι ότι αυτές οι αλλαγές πρέπει να γίνουν ειρηνικά.

Μέσα στην οχλοβοή των πανηγυρισμών για τη «Μακεδονική ρήτρα» και στην Ελλάδα μένει απαρατήρητο ότι η χώρα μας συναινεί στη θέσπιση κριτηρίων για την αλλαγή των συνόρων στην Ευρώπη και επικυρώνει με την υπογραφή της τη ληξιαρχική πράξη θανάτου της προ πολλού διαλυμένης Γιουγκοσλαβίας.

Εκείνο που γίνεται λιγότερο γνωστό στην Ελλάδα είναι ότι οι μεγάλες χώρες της Κοινότητας είναι βασικά σύμφωνες με το γερμανικό εγχείρημα στη φάση αυτή.³⁷ Έτσι καμία χώρα δεν δεσμεύεται να αναγνωρίσει τη Σλοβενία και την Κροατία αλλά και καμία χώρα δεν προσπαθεί να εμποδίσει τη Γερμανία να το κάνει.³⁸ Δυο μέρες αργότερα η γερμανική κυβέρνηση παίρνει και τυπικά την απόφαση να αναγνωρίσει τις δύο Γιουγκοσλαβικές Δημοκρατίες παρά τα πυρά των ΗΠΑ και του ΟΗΕ.³⁹ Η αναγνώριση, όπως και οι άλλες μονομερείς γερμανικές ενέργειες, έχουν μικρή επίδραση στην έκβαση του πολέμου.

Η Βόννη και τα Σκόπια

Στις 19 Σεπτεμβρίου 1991 ο Χ.Ν. Γκένσερ διαβεβαιώνει τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας των Σκοπίων Κίρο Γκλιγκόροφ ότι η Γερμανία θα εφαρμόσει την αρχή της αυτοδιάθεσης για τις περιπτώσεις όλων των Γιουγκοσλαβικών Δημοκρατιών,⁴⁰ αλλά ο επικεφαλής της γερμανικής διπλωματίας αποφεύγει να γίνει πιο σαφής. Στις 5 Νοεμβρίου κατά τη συνάντηση του Χ.Ν. Γκένσερ με τον Βασίλη Τοπουρκόφσκι μέλος του Ομοσπονδιακού Προεδρείου από την πλευρά των Σκοπίων ο Γερμανός είναι σαφέστερος. «Ο στόχος της ανεξαρτησίας της πατρίδας σας βρίσκεται σε απόλυτη συμφωνία με τους στόχους της συνδιάσκεψης στη Χάγη».

Ένα δεκαήμερο αργότερα ο Γκεόργκι Ναούμοφ υπουργός Δικαιοσύνης της Δημοκρατίας των Σκοπίων παίρνει μέρος σε συνάντηση υπουργών Δικαιοσύνης από τις χώρες της

Α. Ευρώπης,⁴¹ που συγκαλεί η γερμανική κυβέρνηση στη Βόννη.

Με την υιοθέτηση της «Μακεδονικής ρήτρας»⁴² από τους «12», η Γερμανία καθιστά σαφές ότι γι' αυτήν η «αναγνώριση των Σκοπίων» περνά από την Αθήνα.⁴³

10 Ιανουαρίου 1992

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Niccolo Machievelli, *Ο ηγεμόνας*, εκδ. «Κάλβος», Αθήνα 1984.

2. Ο τελευταίος χρόνος μας πρόσφερε πάλι δεκάδες τέτοια παραδείγματα με κυριότερο την προσπάθεια των Γερμανών να «χρυσώσουν» για τους Αμερικανούς το «χάπι» της δημιουργίας του κοινού γερμανογαλλικού σχηματισμού στο Στρασβούργο (Πρωτ. Μιττεράν-Κολ-Ανακοίνωση καγκελαρίας-Επιστολή στον Ολλανδό πρόεδρο του Συμβουλίου Ρουντ Λούμπερς 16-10-91).

3. Κατά τη δεκαετία του '70 αναπτύχθηκε μία ιδιόμορφη συνεννόηση Βόννης-Α. Βερολίνου μέσα στα όρια της νομιμότητας του Συνασπισμού χωρίς την οποία θα ήταν αδύνατη η γρήγορη ένωση το 1989. Βλ. Helmut Schmidt, *Die Deutsche und ihre Nachbarn*, σελ. 23-98, Siedler Verlag — 1990.

4. Ο.π., *Die Deutsche* κ.λπ., σελ. 447-450. Kontinuität der Bonner Ostpolitik-Helmut Schmidt.

5. Χορστ Τέλτσικ, *329 Tage*, σελ. 347-348. Ο πρώην σύμβουλος του καγκελαρίου Κολ σε θέματα εξωτερικής πολιτικής περιγράφει στο ημερολόγιό του «προς την ένωση των δύο Γερμανιών» συνάντηση με τον σύμβουλο του Tujman, Ivan Milas. Η συνάντηση γράφει ο Τέλτσικ κρατήθηκε μυστική από τον Γκένσερ, που ήταν στα «μαχαίρια» με τον Τέλτσικ και που δεν συμφωνούσε με τα αιτήματα της «διπλής προσέγγισης».

6. Μία τέτοια προοπτική Ομοσπονδίας Ανεξαρτήτων Κρατών συζητά και ως τα τέλη Ιουλίου του '91 ο ίδιος ο Tujman «κατά το πρότυπο της Κοινότητας». Tageszeitung 28-7-91.

7. Ανακοίνωση υπ. Εξωτερικών ΔΑΣΕ για Γιουγκοσλαβικό-Βερολίνο 20 Ιουνίου 1991.

8, 9. Οι σύνδεσμοι των βιομηχάνων ματισμού και των επιχειρηματιών των μεταφορικών εταιρειών κατήγγειλαν δημόσια την επιβολή εμπόργκο στη Σερβία και την καταγγελία της διμερούς μεταφορικής συμφωνίας. «Καταστρέφετε 200.000 επιχειρηματίες» επισήμαναν οι τελευταίοι ενώ οι εκπρόσωποι των μεγάλων τραπεζών υπολόγισαν ότι η Γερμανία ζημιώνεται πολλαπλάσια από τη Σερβία από το εμπόργκο.

10. Βίλλυ Μκραντ: Να αναγνωρίσουμε τη Σλοβενία! Αργότερα στη σύνοδο της Σοσιαλιστικής Διεθνούς στο Βερολίνο (21/9) ο Μκραντ ως Πρόεδρος της Οργάνωσης ήταν πιο προσεκτικός όπως όλοι οι «εθνικοί ηγέτες» της χώρας ανάλογα με το ακροατήριο στο οποίο απευθύνονται.

11. Frankfurter Allgemeine Zeitung 29-6-1991.

12. Karl Lamers, *Wandel und Kontinuität der Deutschen Aussenpolitik*, Dresden 16/12/91.

13. Όλες οι φάσεις ανάπτυξης της Ost-Politik έχουν συνδεθεί είτε με την παρουσία του Βίλλυ Μκραντ στο υπουργείο Εξωτερικών και την καγκελαρία είτε με τη θητεία του αρχαιότερου υπουργού Εξωτερικών στον κόσμο Χ.Ν. Γκένσερ που βρίσκεται στο ίδιο κόστο συνεχώς από το 1974 (κυβερνήσεις Σμιτ, Κολ).

14. *Terror der Serben-Völkergelägnis Jugoslavien*, Der Spiegel, 28/8 Juli 1991.

15. Φόλκερ Ρόε, *Erklärung zur Lage in Jugoslavien*.

16. Βλ. δήλωση Karsten Voigt εκπροσώπου του SPD σε θέματα εξωτερικής πολιτικής στις 3-7-1991. Πάντως στο SPD αναμετρήθηκαν δύο γραμμές για το ρόλο της αναγνώρισης στην τροπή του πολέμου και το ρόλο της απόσχισης στην επίλυση δημοκρατικών προβλημάτων στη Γιουγκοσλαβία. Η πρώτη εκφραζόταν από τους σημερινούς υπεύθυνους για την εξωτερική πολιτική του κόμματος Geurel, Voigt και τον επικεφαλής της Κ.Ο. του SPD ως το Νοέμβριο Fogel. Η άλλη που εκφραζόταν από τον πρώην γ.γ. του SPD Peter Glotz υποστήριξε ότι η απόσχιση (Seression) και η δημιουργία νέων κρατών προσπαθεί να λύσει στην Ευρώπη του 21ου αιώνα προβλήματα με μέσα του 19ου αιώνα (εθνικό κράτος). Αυτή η ομάδα είχε και τις μεγαλύτερες επιφυλάξεις σ' ό,τι αφορά την γερμανική ενότητα.

17. Politbarometer, Ιανουαρίου, Φεβρουαρίου 1991.

18. Η συζήτηση για την κατάργηση της στρατιωτικής θητείας στη Γερμανία έφθασε να επεκταθεί και στους κόλπους των κυβερνητικών πολιτικών κομμάτων. Μία ψηφοφορία στο συνέδριο των Ελευθέρων Δημοκρατών τον Νοέμβριο του 1991, ψηφοφορία στην οποία οι αντίπαλοι της γενικής στρατιωτικής θητείας θα κέρδιζαν πιθανόν την πλειοψηφία των αντιπροσώπων, απετράπη με προσωπική «πυροσβεστική» παρέμβαση του Χ.Ν. Γκένσερ. Βλ. *Meterialien tur 42 FDP Parteitag Suhl 1-3 November 1991*.

19. Βλ. δηλώσεις κυβερνήσεων Βαυαρίας, Έσσης, Κάτω Σαξωνίας πριν η γερμανική κυβέρνηση εγκαταλείψει τη θέση υποστήριξης της κυβέρνησης του Βελιγραδίου προς την οποία είχε εγκρίνει στις 31 Μαΐου μαζί με τους άλλους 11 εταίρους δάνειο 4 δις ECU. Το δάνειο «παγώνει» τον Ιούλιο.

20. Κοινό επιχείρημα που χρησιμοποιείται —όχι μόνο από τα χριστιανικά κόμματα— αλλά από το σύνολο των πολιτικών δυνάμεων στη Γερμανία. Π.χ. *Tagesteitung (TAZ) 29-6-1991* όπου παρατίθενται δηλώσεις του συμβούλου της αριστερής (SPD-Πράσινοι) κυβέρνησης της Έσσης *Kerl-Otto Gzempiel* «Καλωσορίζω κάθε αδυνάτισμα της Κεντρικής Εξουσίας. Προϋπόθεση για τον εκδημοκρατισμό της Γιουγκοσλαβίας είναι η παράλυση κάθε κεντρικού μηχανισμού. Πριν απ' όλα του στρατού. Η Κοινότητα στηρίζει αντικειμενικά όσους ποδοπατούν τα ανθρώπινα δικαιώματα και τα δικαιώματα των μειονοτήτων». Ο *Gzempiel* πρόσκειται στους «Πρασίνους».

21. «Με τανκς και κανόνια δεν μπορεί να ανακοπεί η ορμή των λαών για την αυτοδιάθεση. Το είδαμε και στην Α. Γερμανία». Χ. Κολ. Δήλωση στη Βουλή 4-10-91.

22. Γ.Γ. Ραϊσμούλλερ, *Von Rene und Unikehr Keine Spur Falsche Klagen der orthodoxen Kirchen*, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 14 Δεκ. 1991.

23. *Neue Alliaur des Friedeus*, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 16-12-91.

24. Ο.π. 22. *FAZ*, 14-12-91.

25. Η στάση της Εκκλησίας έχει όπως είναι πρόδηλο τεράστια σημασία για τη στάση των χριστιανικών κομμάτων και παίζει τον αποφασιστικό ρόλο στην απόφαση του Κολ να διαρρήξει τον «Κοινοτικό δεσμό». Για την παράλληλη επιχειρηματολογία Χριστιανοδημοκρατικού Κόμματος, καθολικής Εκκλησίας χαρακτηριστικό το άρθρο του θεωρητικού περιοδικού του Ιδρύματος *Adenauer* (πρόσκειται στο Χ.Δ. κόμμα) *Jugoslavien zerfällt/Carl Gustav Ströhm [Politische Meinung 263/Oktober 1991]* όπου σκιαγραφούνταν πλευρές του εθνικού χαρακτήρα των Κροατών με βάση τον «καθολικισμό» τους και των Σέρβων με βάση την «ορθοδοξία» τους.

26. *Der Spiegel*/51/16, Δεκ/ος 1991.

27. Δηλώσεις στην Επιτροπή Εξωτερικών Υποθέσεων της γερμανικής Βουλής-Βόννη 5-12-91.

28. *Wir Bonner im tödlichen Jugo-Griff taz*. *Freimut Duvé* 8.11.91.

29. Βλ. γερμανικά σχέδια αποφάσεων στη συνάντηση ΔΑΣΕ για την ανθρώπινη διάσταση και ομιλία Χ.Ν. Γκένσερ στην εφετηινή Γ.Σ. του ΟΗΕ, όπου ζήτησε να θεσπιστεί η αρχή του δικαιώματος ανάμειξης στις εσωτερικές υποθέσεις.

30. Βλ. κείμενο *Κριτήρια για την αναγνώριση νέων κρατών στην Ευρώπη* εκ. Κ. Voigt: «Το Ελσίνκι ήταν το συμβατικό αποκρυστάλλωμα της ισορροπίας δύο συστημάτων. Τώρα το ένα έπαψε να υπάρχει» 12-7-91.

31. *Karl Lammers* ό.π. Όπου υπογραμμίζει ότι η Γερμανία μπορεί να «σπρωχτεί» στον παλιό της ρόλο αν οι άλλες δυτικές χώρες δεν συμβάλουν ισότιμα στην ανοικοδόμηση της Κεντρικής και Α. Ευρώπης. Από το 1989 η Γερμανία έχει διαθέσει 90 δις. μάρκα για την ανοικοδόμηση της Α. Ευρώπης, δηλαδή δύο φορές παραπάνω απ' όσα έχει εισφέρει στο ίδιο διάστημα στους κοινοτικούς προϋπολογισμούς.

32. Βλ. επανειλημμένες εκκλήσεις πολωνικής, τσεχοσλοβακικής, ουγγρικής ηγεσίας για την ένταξη των χωρών τους σε ένα σύστημα ασφάλειας.

33. Είναι η εποχή που δεν έχει επικυρωθεί ακόμα το γερμανοσοβιετικό πρωτόκολλο για την αποχώρηση των σοβιετικών στρατευμάτων από τη Γερμανία.

34. Το κείμενο *Κριτήρια για την αναγνώριση νέων κρατών* συντάχθηκε στις 14 και 15 Δεκεμβρίου 1991 στο Παρίσι από τον στενότερο συνεργάτη του Γερμανού υπουργού Εξωτερικών πολιτικό διευθυντή του γερμ. ΥΠΕΞ Κρόμπεγκ και τον Γάλλο ομόλογό του.

35. Richard von Weirsäcker: Λόγος στο Ομοσπονδιακό Κοινοβούλιο-Πράγα 5-10-91.
36. Φρ. Μιττεράν. Συνέντευξη μετά τις συνομιλίες του στη Βόννη 15-11-91.
37. Πρακτικά Συμβουλίου Υπουργών Εξωτερικών της Κοινότητας 16-12-91: Οι τέσσερις μεγαλύτερες χώρες της Κοινότητας είναι σύμφωνες στη διατύπωση της απόφασης για μηχανισμό αναγνώρισης που «λύνει» τα χέρια της Γερμανίας. Ο Ντ. Χερντ μάλιστα συμφωνεί με το ότι «οι Σέρβοι κοροϊδεύουν την Κοινότητα».
38. Οι Γερμανοί θεωρούν την απόφαση της 16ης Δεκεμβρίου «αυτόματη αναγνώριση».
39. Βλ. ανταλλαγή επιστολών Χ.Ν. Γκένσερ-Πέρεζ Ντε Κουέγιαρ-Freun KF-Allgemeine Zeitung, 16-12-91.
40. Η αντίθεση της Γερμανίας στη συνάντηση των Αθηνών (Βουλγαρία-Σερβία-Ρουμανία-Ελλάδα) ερμηνεύεται στην Αθήνα ως αποδοχή του «Κράτους των Σκοπίων» σε θέση ισότιμη με τη Σλοβενία και την Κροατία. Ωστόσο η γερμανική αντίθεση στη συνάντηση των Αθηνών (Σεπτέμβριος '91) αφορά κυρίως στην επιλογή της *Σερβίας ως «γιουγκοσλαβικού συνομιλητή» από μία κοινοτική χώρα.*
41. Ο κατάλογος συμμετεχόντων του γερμ. υπ. Δικαιοσύνης είναι εύλογος για τον «πραγματιστικό χαρακτήρα» της γερμανικής «διπλής προσέγγισης» (πριν από την κοινοτική απόφαση της 16-12 και τη διάλυση της ΕΣΣΔ). Εκτός από τους υπουργούς Δικαιοσύνης του «κέντρου» καλούνται και όλοι οι υπουργοί Δικαιοσύνης των «Δημοκρατιών» της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Έτσι αντί για 10 εμφανίζονται 18 κράτη στην Κεντρική και Α. Ευρώπη.
42. Στην υιοθέτηση της τελικής παραγράφου της «Δήλωσης για τη Γιουγκοσλαβία» αποφασιστικό ρόλο έπαιξε και ο Γερμανός υπουργός Εξωτερικών Χ.Ν. Γκένσερ.
43. Δήλωση γερμ. ΥΠΕΞ, 21-12-91.